

NÉHÁNY MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI EMLÉKÜNK HOLLANDIÁBAN

Gercsák Gábor

PhD, egyetemi docens, Eötvös Loránd Tudományegyetem
gerscak@ludens.elte.hu

Ha külföldre utazom, a szokásos útikönyveken és térképeken kívül van még egy könyv, amelyet feltétlenül tanulmányozni szoktam indulás előtt. Ez az 1995-ben, a budapesti Kis-Lant Kiadónál, második kiadásban megjelent, Erős Zoltán nevével jegyzett, közel ötszáz oldalas *Magyar irodalmi helynevek A-tól Z-ig*. Elődjét tíz évvel korábban, fele terjedelemben adta ki a Móra Ferenc Könyvkiadó. A két kiadás közötti évtizedben a szerző nagyon sok kiegészítést, illetve pontosítást kapott az olvasóktól.

Eleinte levélben, majd személyesen én is felhívtam a szerző figyelmét néhány tévedésre. Nekem persze könnyű dolgom volt, mert az elmúlt időszakban több külföldi egyetemi várost fel tudtam keresni, és „helyszínelhettem”, hogy például megvan-e még az épület, ahol nagy irodalmi alakjaink hosz-szabb-rövidebb ideig éltek, dolgoztak vagy tanultak, látható-e még a szálloda falán az emléktábla, ahol valamely költőnk lakott, illetve alkotott, és azonosítható-e még a régi temetőben a magyar sír. Bizony sokszor kellett csalódnom, és többnyire nem is a lexikon hibái miatt, hanem azért, mert az egykori emlékező feliratok jó részének nyoma veszett, vagy az épület tatarozásakor a táblát már senki sem tette vissza. Szép feladatuk lenne a külföldi magyar képviselteknek és kulturális szervezeteknek, hogy ügyeljenek az ilyen emlékek megőrzésére.

Örül a látogató, ha külföldön olyan magyar vonatkozású értékre lel, amit a kézi-

könyvek nem vagy pontatlanul említenek. Az alábbiakban bemutatok néhány olyan címet, amelyekre a magyar utas Utrechtben és Amszterdamban csak véletlenül találhat, mert a fenn idézett irodalmi lexikont még az igényesebb turisták is alig ismerik, az útikönyvek pedig ezeket a magyar emlékhelyeket nem tartják számon. (Miért is tennék, hiszen az útikalauzok többnyire nyugati szerzők magyarra fordított leírásai, és kiadóink csak elvétve törődnek azzal, hogy a hazai utazó kedvéért magyar vonatkozásokkal egészítsék ki az útikönyveket.)

Utrechtben kötöttek örök szövetséget az észak-németalföldi tartományok, és az Utrechti Unióval (1579) gyakorlatilag létrejött a polgári Hollandia, ahol a kálvinizmus vált államvallássá. A város a legkülönbözőbb keresztény irányzatok befogadója lett a reformáció győzelme után. Itt találtak menedéket – vagy éppen könyveiknek kiadót – a magyar protestánsok is. Híres egyetemét a reformáció jegyében, 1636-ban alapították: ugyanakkor, mint az első és talán legrangosabb amerikai egyetemet, a Harvardot a puritánok – de mindkettőt egy évvel később, mint az Eötvös Loránd Tudományegyetemnek éppen az ellenreformáció céljával Nagyszombaton 1635-ben létrehozott jezuita elődjét.

A magyarországi protestáns papok, tanítók és diákok szívesen látogatták előbb a német (Wittenberg, Heidelberg), majd a harmincéves háborút (1618-1648) követően

a svájci (Basel, Genf) és az igen magas színvonalon működő németalföldi református iskolákat (Franeker, Leiden és Utrecht). Utrecht vált René Descartes tanainak és filozófiájának (a kartézianus gondolkodásnak) legfontosabb terjesztőjévé, és idővel ez a város lett a hazai református egyetemjárás legértékesebb, bár nem a legnagyobb számában látogatott célintézménye.

Bár a XVIII. századtól egyre kevesebben mentek Magyarországról holland egyetemekre, az utrechti egyetem népszerűsége sokáig megmaradt. A város egyetemén kb. hatszáz magyarországi és erdélyi diák tanult a francia forradalomig, 1789 és 1919 között azonban már csak 186 fő – ez tette ki az adott időszakban a Hollandiába irányuló magyar *peregrináció* több mint 90 %-át. A magyarok utrechti egyetemjárásának fennmaradását segítette, hogy a városban két alapítvány is létezett: az Ewerwijjn- (1735) és különösen a Bernhard-alapítvány (Stipendium Bernardinum, 1761). Ezek részben a volt diákok adományaiból működtek. A holland hittestvérek így támogatták a magyar diákok utrechti tanulását, illetve műveik kiadását.

Nem meglepő ezek után, hogy számos kiválóságunk Utrecht egyetemén folytatta tanulmányait. Külön kiemelendő a XVII. századi magyarországi protestantizmus központjából, Erdélyből az enciklopédista Apáczai Csere János (1625–1659) személye, aki 1649 tavasza és 1653 tavasza között volt az iskola hallgatója. Kétségtelenül ő volt a Hollandiában tanuló magyar diákok legjelesebbje. Ebben a városban jelent meg fő műve, a földméréstant is taglaló *Magyar Encyclopaedia* 1655-ben (1653-as évszámmal). Itt vette feleségül 1651-ben *Aletta van der Maet* utrechti polgárlányt. Ezután feleségével és gyermekével visszatért Erdélybe, ahol óriási szervezőmunkába kezdett.

Az egyetemi diákok temetője egykor a pár lépésre található dóm kerengőjének udvara volt. A keleti fal mentén még most

is számos régi sír látható. Kik sétálhattak, tanulhattak, filozofálhattak ebben az utrechti kertben? Kik voltak Apáczai haladó kortársai a távolban, akik a filozófián kívül elsősorban orvoslást, fizikát és matematikát tanultak, és hazatértük után, mostoha körülmények között, a leghaladóbb gondolkodású iskolák tanárai és vezetői lettek, akik Debrecenben, Kolozsváron, Sárospatakon és több más városban századokra megalapozták a színvonalas oktatást, terjesztették a külföldön tapasztalt értékeket, az európai látókört? Például Bethlen Miklós (1642-1716) író, erdélyi kancellár, Budai István, aki a mennyiségről disszertált 1653-ban, Enyedi Sámuel orvos (1627-1671), Komáromi Csipkés György (1628-1678) nyelvtudós, Martonfalvi Tóth György (1635-1681) orvos, a debreceni kolégium rektora, Nadányi János (1643k.–1707) jogász, Pósházi János (1628-1686) író és természetfilozófus, Szilágyi Tönköly Márton (1642-1700) természettudós, és végül Tótfalusi Kis Miklós (1650-1702) nyomdász.

1. *Utrechti Egyetem, Academiegebouw, Domplein 29*

Az *Academiegebouw* építését az utrechti kereskedők adománya tette lehetővé, amelyet az egyetem alapításának 250. évfordulója alkalmából, 1886-ban ajánlottak fel (a munkával azonban csak nyolc évvel később, 1894-ben készültek el). A város központjában, a Dóm tér sarkában szinte megbújó, elegáns neorene-

Az Academiegebouw a székesegyház tomyából

szánsz épület éppen azon a helyen áll, ahol az egyetem 1636-ban megkezdte működését. (Az eredeti épület néhány XV. századi helyisége harmonikusan illeszkedik az újba. Megvan például a nagy múltú aula, ahol az Utrechti Uniót előkészítő tárgyalások folytak 1579-ben.) A palotaszerű ház jelenleg ünnepélyes egyetemi rendezvények méltó színhelye.

A reprezentatív épület földszinti folyosójának a vége érdekes és értékes magyar vonatkozású emléket, egy domborművet rejt, amelyre véletlenül találtam rá – mily szerencse, hogy meghívást kaptam az Utrechti Egyetem egyik ünnepi nemzetközi rendezvényére, amelyet itt tartottak!

Utrecht egyeteme 1936-ban volt háromszáz éves, és erre az alkalomra a régi partnerek ajándékot küldtek. Magyarország egy domborművet adott. A magyar diákok ajándékként elhelyezett alkotás magassága kb. 100 cm, szélessége kb. 60 cm. A kép bal oldalán Utrecht jelképe, az 1674-ben, egy viharban összedőlt gótikus székesegyház épen maradt, karcsú, 112 méter magas harangtornya. (Ez egyúttal Hollandia legmagasabb templomtornya.) Jobb oldalon a magyar reformáció egyik központjának, Debrecen városának jelképe és egyben legjelentősebb építészeti emléke, a XIX. századi klasszicista református Nagytemplom zömökebb alakja. A két épület között egy Debrecenből, a három országgrész határán fekvő városból az akkor virágkorát érő Utrechtbe tartó, kezében vándorbotot és könyvet vivő, útiköpenyt viselő diák nagyméretű alakja látható.¹ Legfelül két évszám: *MDCXXXVI* és *MCMXXXVI*. A dombormű alsó részén latin nyelvű felirat:

¹ Az 1538-ban alapított Debreceni Református Kollégium tanárai és az ún. tógátus diákok (a református kollégiumok diákjait nevezték így jellegzetes ruhájukról) később nagyon sokat tettek a magyar kartográfiaért, így például Budai Ézsaiás (1766-1841), Karacs Ferenc (1770-1838), Görög Demeter (1760-1833). Számos hazánkfia azzal is érdemeket szerzett, hogy a Hollandiában kiadott Magyarország- és Erdély-térképek tartalmát kiegészítette, a mappák névanyagát és a helyesírást pontosította.

·SANGVINE CHRISTI
CONGLVTINATI SVMVS·
ALMAE MATRI TRAEICTI AD RHENVM
PRO BONIS ANNORVM TRECENTORVM
MVLTIPLICIBV
GRATISSIMI FILI HVNGARICI

A domborműtől néhány lépésre van a lépcsőfeljáró az emeletre, ahol – a holland brosúra ismertetése szerint – újabb meglepetésnek kellett volna rám várnia, de az épületszámy tatarozása miatt, sajnos, ez most nem volt látható: az úgynevezett *magyar templom* egyetlen megmaradt bútoradarbja, a felolvasóasztal egyelőre raktárban van.

2. Utrecht, a magyar templom helye a dóm kerengőjében (Pandhof)

A kerengő udvarában rögtön kellemes meglepetés ér: magyar nyelvű tábla tájékoztat arról, hogy a velem szemben álló fal tetején volt egykor a magyar templomnak nevezett terem. Lekötött a történet: a tábla szerint az egyetem 1644-ben építtetett egy előadótermet a kerengő déli szárnyán. A kezdetektől az orvosi kar használta a termet az anatómiai előadások tartására (eredeti nevén ez volt a *Theatrum Chirurgicum*). A magyarországi és erdélyi hallgatók minden vasárnap ebben az előadóteremben tartották istentiszteletüket. A terem közkeletű neve a korabeli leírásokban és egyetemi dokumentumokban csakis *magyar templom* volt. 1882-ben – addigra a magyar diákok hollandiai peregrinációja gyakorlatilag megszűnt – a magyar kápolnát restaurálási munkák miatt sajnos lebontották. 1956-ban a magyar menekültek érkezésével újra megkezdődtek a vasárnapi református istentiszteletek, de ezek már nem kötődtek az egyetemi élethez.

A két emléktáblán kívül még az új, a város keleti részébe átköltöztetett egyetemi városban található, kétszáz méter hosszú *Budapestlaan* emlékeztet a magyarországi kapcsolatokra. Az Utrechti Egyetem 1987-ben

Kétnyelvű emléktábla Tótfalusi Kis Miklós amszterdami műhelyének helyén (a szerző felvételei)

hozta létre az *Utrecht Network* szervezetét, amelybe az egyetem hagyományos és rangos nemzetközi partnereit hívták meg (összesen huszonhatot). Magyarországot ebben a közösségben egyedül az Eötvös Loránd Tudományegyetem képviseli 2000-től.

3. Amszterdami Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Spuistraat 210

Amszterdam évszázadokon át a könyv- és atlasznyomtatás, a tudomány egyik legjelentősebb központja volt. Nagy európai utazónk, a protestáns iskolamester, Szepsi Csombor Márton (1595-1622) 1618-ban járt a virágzó Amszterdamban, és az *Europica varietas* útirajzában (1620) így jellemzi a várost: *Sok szép skólaí, nevezetes könyvnyomtatóműhely, árutartó patikáknak sokasága, szép mulatókertjet etc.* Ez most is igaz.

Szepsi amszterdami villámlátogatása után több mint hat évtizeddel, 1680 és 1689 között Utrecht, majd Leiden után Amszterdamban előbb teológiát, majd nyomdászatot tanult Tótfalusi Kis Miklós (1650-1702). A neves Elzevir- és Bleau-műhelyben dolgozott, majd tekintélyt szerezve világhírű mesterei versenytársa lett. Amszterdamban meggazdagodott, majd itthon a magyar kultúrát gazdagította, példamutatóan. Saját költségén, saját tervezésű és metszésű betűkkel nyom-

tatta ki az Erdélytől távoli világvárosban a Vizsolyi Biblia hatodik kiadását. Nyomdájára belvárosban a Spuistraat 210. számú épület helyén volt², amely jelenleg az Amszterdami Egyetem bölcsészkar épülete. (Mily véletlen, hogy az egyetem magyar tanszéke éppen itt van.) Az utcai front falán magyar és holland nyelvű emléktábla olvasható, ha a sok-sok bicikli nem takarja el. A magyar felirat a következőképpen szól:

E ház helyén nyílt meg 1685 körül és működött 1689-ig TÓTFALUSI KIS MIKLÓS (1650-1702) magyar betűmetsző műhelye. Itt élt és alkotta nevezetes hollandi antikva betűjét. Amszterdamban nyomtatott magyar bibliájának 300-ik évfordulóján emlékeit megbecsüléssel őrzik holland és magyar tisztelői. 1985.

Nagyon remélem, mindig lesz valaki, aki ügyel majd arra, hogy a számunkra oly értékes kultúrtörténeti és tárgyi emlékek Hollandiában se kallódjának el.

² A cikk elején hivatkozott mű a házszámot tévesen 112-nek adja meg.

Kulcsszavak: *egyetemjárás, reformáció, Utrecht, Amszterdam, magyar emlékek*

IRODALOM

- Bucsay Mihály (1985): *A protestantizmus története Magyarországon 1521–1945*. Gondolat, Budapest
- Kardos József (szerk.) (2000): *A magyar felsőoktatás évszázadai*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- Klinghammer István – Pápay Gyula – Török Zsolt (1995): *Kartográfia-történet*. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Eötvös, Budapest
- Ladányi Sándor (1997): Peregrination ungarischen reformierten Studenten an westeuropäischen Universitäten im 16–17. Jahrhundert – westeuropäische Einflüsse in der ungarischen Reformierten Kirche, mit besonderem Hinblick auf Holland. in: Szögi László – Varga Júlia (szerk.): *Universitas Budensis 1395–1995*. Budapest
- Plihal Katalin (2000): A hollandiai magyar peregrináció emléke a térképeken. In: *Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1994–1998*. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 347–369
- Székely Domokos (2000): 375 éve született Apáczai Csere János. Geodézia és Kartográfia. 2.
- Szögi László (2001): Egyetemek, egyetemjárás, a magyar művelődés mérföldkövei. In: Gergely Jenő – Izsák Lajos (szerk.): *A magyar államiság ezer éve. Kultúra és tudomány a magyar államiság ezer évében*. ELTE Eötvös, Budapest
- Szögi László (2000): *Magyarországi diákok svájci és hollandiai egyetemeken 1789–1919*. Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára, Budapest
- Tamóc Márton (szerk.) (1979): *Magyar gondolkodók. 17. század*. Szépirodalmi, Budapest
- Waczulik Margit (szerk.) (1984): *A táguló Magyarország hirmondói*. Gondolat, Budapest

